

C-UPPSATS

Den politiska våren i Piteå 1917

Varför ingen hungerrevolt?

KAROLA LÖVGREN

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Statsvetenskap - Historia - Geografi
HISTORIA C

Vetenskaplig handledare: Staffan Hansson

Abstrakt

Uppsatsens syfte var att undersöka varför Pitebygden stod utanför hungerrörelsen våren 1917, samt att studera hungerrörelsen utifrån ett ekonomiskt och ett politiskt perspektiv. För att undersöka detta har jag valt att göra en fallstudie på Pitebygden och jämföra två lokala- och två rikstäckande tidningar. Jag har konstaterat att Hungerrörelsen bör i första hand ses ur både ett ekonomiskt och ett politiskt perspektiv, då dessa båda faktorer visade sig hänga ihop. Med utgångspunkt från detta drar jag slutsatsen att Pitebygdens uteblivna reaktion kan förklaras utifrån bättre försörjningsmöjligheter och avsaknaden av en facklig och politisk organisation. Det finns även uppgifter som tyder på att liberala och frisinna strömningar, samt Evangeliska Fosterlandsstiftelsens starka grepp om bygden kan ses som en bidragande orsak till att Pitebygden kom att stå utanför Hungerrörelsen 1917.

INNEHÅLL

INLEDNING.....	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
AVGRÄNSNING.....	2
METOD OCH MATERIAL.....	3
TEORIRAM OCH TEORETISK	
UTGÅNGSPUNKT.....	5
TIDIGARE FORSKNING.....	5
BAKGRUND.....	9
<i>Första världskriget</i>	9
<i>Avspärrningen</i>	10
<i>Livsmedelsläget våren 1917</i>	10
<i>Ryska revolutionen- en inspirationskälla</i>	11
<i>Socialdemokratiska partiets splittring</i>	12
<i>Hungerrörelsen – med starten i Västervik</i>	12
<i>Demonstrationsvågen – ett typiskt mönster</i>	14
<i>Rörelsens omfattning</i>	14
<i>Sammanfattning</i>	15
PITEBYGDEN – INDUSTRIDISTRIKT OCH BONDESAMHÄLLE.....	16
FOLKMÄNGD OCH BONDEBEFOLKNING.....	16
INDUSTRIN.....	17
SAMMANFATTNING.....	17
LIVSMEDELSKRISEN I PITEBYGDEN – HUR STOR VAR NÖDEN?.....	18
VAD SKREV LOKALTIDNINGEN OM NÖDEN?.....	18
PRISBILDEN.....	20
FATTIGVÅRDEN.....	20
SAMMANFATTNING.....	21
POLITISKA - SOCIALISTISKA - ORGANISATIONER I BYGDEN 1917.....	23
ARBETARRÖRELSEN.....	23
DET POLITISKA KLIMATET.....	26
DEN POLITISKA BILDEN 1917.....	27
SAMMANFATTNING.....	28
PRESSEN – VAD KUNDE MAN LÄSA I TIDNINGEN?.....	30
RAPPORTERING.....	30
DEN LOKALA PRESSEN.....	31
<i>Piteå-Tidningen</i>	31
<i>Norrskensflamman</i>	32
DEN RIKSTÄCKANDE PRESSEN.....	33
<i>Social-Demokraten</i>	34
<i>Dagens Nyheter</i>	34
<i>Sammanfattning</i>	35
SLUTDISKUSSION.....	36
KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	39
BILAGOR.....	41

Inledning

”Våren 1917 var politiskt eldfängd. Och Ingenstans i landet slog flammorna upp så högt som i Norrbotten. [...]. Stämningen var upphetsad, vokabulären, kanske även sinnena, var revolutionära” skriver, Umeåforskaren Maurits Nyström i sin bok *En väldig kraftmätning*¹.

Den största missnöjesorsaken 1917 var livsmedelskrisen, och i mitten av april när folkets tålamod hade frestats till bristningsgränsen utbröt hungerdemonstrationer som under några intensiva veckor skulle spridas över landet. Det politiska klimatet i form av vänsterns organisation var ofta betydande i de områden som drogs med. Med tanke på den politiska stämning, som enligt Nyström kunde speglas i länet 1917, och Norrbottens utträde ur det socialdemokratiska partiet till förmån för den socialdemokratiska vänstern, kan man undra varför ett industridistrikt som Pitebygden, som politiskt och geografiskt borde ha legat i riskzonen, kom att stå utanför hungerrörelsen 1917?

Tidigare forskning har främst riktats mot rörelsens aktiva områden medan platser med likvärdiga förutsättningar som inte drogs in i hungerrörelsen har förbigåtts. För att ge en mer heltäckande bild bör även dessa områden studeras. Med likvärdiga förutsättningar avses i denna studie områdets geografiska placering, det politiska klimatet samt den rådande livsmedelskrisen.

¹ Nyström Maurits, (1985) *En väldig kraftmätning*, s. 84.

Syfte

Syftet med studien var att återge och ta ställning till den historiska diskussionen om vilka faktorer som låg bakom hungerrörelsen i Sverige 1917 och utifrån denna definition av hungerrörelsens innehåll kunna ge en möjlig förklaring till varför inte Piteå drabbades.

Frågeställningar

Hungerrörelsen kan ses ur ett ekonomiskt och ett politiskt perspektiv men för att ta ställning till vilka faktorer som verkade i Pitebygden 1917 har följande frågor ställts:

- Hur utbredd var nöden och livsmedelskrisen i Pitebygden 1917?
- Vilka fackliga och politiska organisationer verkade i bygden och hur såg den politiska bilden ut? Detta för att undersöka om det funnits någon vänsteropposition eller arbetarrörelse som kunnat fungera som utlösande faktor till demonstrationerna. Slutligen för att belägga rörelsens lokala framfart ställdes frågan:
- På vilket sätt och i vilken omfattning är hungerrörelsen representerad i den lokala pressen, i jämförelse med två rikstäckande tidningar?

Avgränsning

Arbetet avgränsades geografiskt till Pitebygden, främst för att underlätta en djupare studie av de ekonomiska och politiska faktorerna, men även för områdets ställning som ett industridistrikt efter Norrlandskusten som inte drogs in i Hungerrörelsen. Politiskt kunde Norrbotten anses vara ett radikalt distrikt vid denna tidpunkt. Att Pitebygden ingick i ett sådant distrikt ökade ytterligare risken för upplopp, eftersom demonstrationerna i en rad fall fick utlösning genom politiska initiativ från syndikalister, ungsocialister och den socialdemokratiska vänstern, påpekar Sigurd

Klockare². Huvudfrågan om vilka/ vilken faktor som främst kom att påverka Hungerrörelsen och varför inte Pitebygden drogs med, anser jag bör undersökas på en plats som geografiskt och politiskt befann sig i riskzonen, men aldrig kom att delta. Forskningen har tidsmässigt lagts till början av april 1917, där Västervik som anses vara startskottet för de demonstrationer som tillskrivs rörelsen, motiverar valet³. Undersökningen har förts fram till oroligheten i Seskarö i början av juni 1917, som kan ses som klimax och slutet på de demonstrationer och oroligheter som ansetts höra till rörelsen.

Metod och material

Utgångspunkten för forskningen är en kvalitativ metod, där forskaren ställer frågor till materialet för att urskilja ekonomiska och politiska faktorer av betydelse, samt regionala och lokala likheter och skillnader. Skillnader efterfrågas för att belysa hur olika faktorer kan ha påverkat hungerrörelsens framfart. Pitebygden valdes till fallstudie för att prova den teoriram som förelåg. Motiveringen till detta val är att Pitebygden befann sig såväl geografiskt som politiskt i riskzonen för Hungerrörelsen men kom aldrig att delta.

Forskningen har inletts med studier av litteratur och tidningar, vilket senare har kompletterats med granskning av material vid Piteå centralarkiv i form av livsmedelsnämndens liggare, fattigvårdsstyrelsens dokument, nedtecknade minnen, kommunalnämndens protokoll och folkbokföringen. Dessutom har statistiska centralbyrån, föreningsarkivet i Luleå och Sca:s huvudarkiv i Sundsvall utnyttjats.

² Klockare Sigurd, (1981) *Svenska revolutionen 1917-1918*, s. 7.

³ Andrae Carl Göran, (1998) *Revolt eller reform*, s. 20.

Min ambition i sökandet efter material om nöden och hungerrörelsens framfart i Pitebygden, var att få tag i primära källor som kunde komplettera tidningarnas och myndigheternas bild av situationen. På grund av den långa tid som förflutit sedan första världskriget har jag inte funnit några personer som levde då, i stället har jag fått använda mig av ett material som ABF sammanställt, med nedtecknade berättelser från människor som levde i Pitebygden under första världskriget. Denna samling *Som vi minns ...* innehåller dels berättelser nedtecknade av personerna själva och dels berättelser refererade från intervjuer av berörda personer.

Vid studien av rörelsens lokala verkan har främst den lokala tidningen, Piteå-Tidningen, använts i en komparativ studie med två rikstäckande tidningar, Dagens Nyheter och Social-Demokraten. Anledningen till jämförelsen mellan tidningarna har varit att ha en referensram att utgå ifrån när det gäller rapportering av hungerrörelsen. I mitt val av tidningar utgick jag ifrån vilken politisk färg tidningen tillhörde och dess geografiska spridning. Vad gäller lokalpressen valde jag Piteå-Tidningen, som var den ledande lokaltidningen 1917, dessutom var den frisinnad⁴, samt Norrskensflamman som verkade i närheten av bygden och formellt sett var en vänstertidning från 1917⁵. "Flamman" skulle förhoppningsvis rapportera om det var något som Piteå-Tidningen utelämnade och på så sätt kunde den ses som ett komplement när det gällde den lokala pressen. Både Social-Demokraten och Dagens Nyheter var att betrakta som rikstidningar. Den förra var representativ för arbetarrörelsens politiska ledning, där det borde finnas en redaktionell ambition att i största möjliga utsträckning bereda plats för insänt material, som speglade aktiviteter på lokalplanet. Den senare tidningen, liberalernas huvudorgan, skulle fungera som referens med tanke på den risk som förelåg att arbetarrörelsens tidningar (Social-Demokraten, Norrskensflamman) gärna överdrev. För att få en heltäckande bild av hungerrörelsen har jag gått igenom samtliga nummer av Piteå-Tidningen,

⁴ Pehrson C E, m.fl., (1991) "Piteå-Tidningen" *Pressen i norr 150 år*, s. 31.

⁵ Nyström M, (1985) s. 84.

Norrskensflamman, Dagens Nyheter och Social-Demokraten från april till början av juni 1917.

Teoriram och teoretiska utgångspunkter

Med hungerupplopp och hungerdemonstrationer avses fortsättningsvis en massrörelse, vilken med omedelbara åtgärder sökt förbättra priser eller tillgång på "nyttigheter"⁶. Hungerrörelsen kan ses ur både ett politiskt och ett ekonomiskt perspektiv. Min hypotes bygger dock på teorin att uppror är en form av social händelse bestämd av de ekonomiska förhållandena, där ekonomisk nedgång i vissa fall kan leda till uppror. Denna teori är bland annat nämnd i Anders Floréns bok *Historiska undersökningar*⁷. Således kan även hungerrörelsen ses som en social reaktion på dyrtiden, sänkta reallöner och livsmedelskris, dvs de ekonomiska förhållandena som rådde i Sverige under första världskriget.

Tidigare forskning.

I början av min studie var jag påverkad av Göteborgshistorikern Hans Nyström som i sin bok *Hungerupproret 1917* anser, att rörelsen till sin grundläggande drivkraft var ett spontant missnöjesutbrott, som de politiska organisationerna bara lokalt och glimtvis kontrollerade. Han påstår även att "när hungerrörelsen i början på maj kulminerade och sedan ebbade ut skedde det under former som visade att den in i det sista stod utan politisk ledning". Han tar i sin bok avstånd från bl.a. Yvonne Hirdman som ser demonstrationerna främst ur en politisk aspekt, men anser även att hungerrörelsen inte enbart var ett "magens uppror"⁸. Hans Nyström kan i detta sammanhang inte riktigt anses vetenskapligt korrekt i sin behandling av ämnet, eftersom han använder sig av en något "vårdslös citatteknik" och på grund av att Nyströms konsekvens i vissa fall kan ifrågasättas. Trots Nyströms mer skönlitterära behandling kan man i hans arbete få en känsla för hur rörelsen och de faktorer som omgav den verkade. I de fall han refereras här, är det alltid med stöd av andra forskare.

⁶ Karlbom Rolf, (1985) *Hungerupplopp och strejker 1793-1867*, s. 10.

⁷ Florén Anders, (1998) *Historiska undersökningar*, s. 56.

⁸ Nyström Hans, (1984) *Hungerupproret 1917*, s. 72.

Engelska historikern E P Thomsons teorier om upplopp i England på 1700-talet, väckte mitt intresse för de likheter jag kunde hitta mellan dessa och hungerkravallerna i Sverige 1917. Thomson hävdar att upploppen utlöstes av kraftiga prishöjningar, tvivelaktiga metoder från köpmän och på grund av hunger. Han visar också på att dessa missförhållanden, framförallt möttes av en folklig samstämmighet, om vad som var legitimt och vad som var illegalt när det exempelvis gällde att ta ut hutlösa priser för livsmedel⁹. Han talar om "de fattigas moraliska ekonomi", det vill säga den folkliga synen på normer och förpliktelser, som inte riktigt kan betraktas som politisk men inte heller anses opolitisk, eftersom den förutsätter en omfattande föreställning om det allmänna bästa¹⁰. Thomson påstår att matupploppen i England var en sammansatt form av direkt folklig aktion, disciplinerad och med en tydlig målsättning. Han anser också att upploppen lika ofta utlöstes av brott mot dessa moraliska förpliktelser, exempelvis handlare som tog hutlösa priser i kristider, som de egentliga umbärandena¹¹.

När det gäller den politiska bilden, det socialdemokratiska partiets organisation och arbetarrörelsen i Norrbotten, har Maurits Nyström med sin bok *En väldig kraftmätning* använts i uppsatsen. Den ekonomiska bakgrunden till hungerrevolten har Lennart Schön, professor i ekonomisk historia vid Lunds universitet, med sin avhandling *En*

⁹ Thomson E P, (1983) *Herremakt och folklig kultur*, s. 68.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., 67ff.

modern ekonomisk historia stått för. Lennart Schön kan sägas ge en objektiv och saklig bakgrund till våren 1917.

Vare sig man tillskriver hungerrörelsen ett politiskt eller ett ekonomiskt perspektiv, har samtliga avhandlingar betraktat "bristen" på livsmedel i Sverige våren 1917 som en grundorsak till demonstrationernas utbrott. Stockholmsforskaren, Yvonne Hirdman visar på att det inte direkt rädde svält i fysisk mening, men menar att dyrtiden och bristen på baslivsmedel gjorde att arbetarna med största svårighet kunde upprätthålla en uthärdlig levnadsnivå. Hon pekar på att "det var när livsmedelsförsörjningen råkade i akut kris genom krigshändelserna och potatisbristen våren 1917 som hungerdemonstrationerna sköt fart"¹². Hirdman ser demonstrationerna som spontana uttryck för stämningar inom arbetarklassen utan egentlig ledning ovanifrån, men hävdar också att hungerrörelsen var ett uttryck för "i första hand politiska manifestationer"¹³. Förutom att hon anser att hungern blev en propagandaplattform för socialdemokraterna, så hävdar hon att den utnyttjades även i den fackliga kampen för kortare arbetsdag.

Jag känner stor sympati för Uppsalahistorikern Carl Göran Andraes sätt att gripa sig an hungerrörelsen i sin avhandling, *Revolt eller reform, Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-1918*. Hans sätt att närma sig rörelsen med en saklig men samtidigt målande beskrivning av utgångspunkter, förfaringssätt men även med aspekter såsom massans betydelse och revolutionen som rituellt beteende, har varit mycket inspirerande. Andrae visar i sin studie att förutsättningen för att de spontana aktionerna skulle vinna uppslutning var, att det fanns ett enkelt och etablerat handlingsmönster som deltagarna hade att följa, i detta fall: Samling, demonstrationståg, deputation och uppvaktning. Kunskapen om detta mönster

¹² Hirdman Yvonne, (1999) *Magfrågan*, s. 272.

¹³ *Ibid.*, 274.

spreds muntligen via personliga kontakter eller via utförliga referat i pressen¹⁴. Andrae ser hungerdemonstrationerna som spontana uttryck såtillvida att de organiserades lokalt och var inte resultat av en ”centralt planerad propagandaoffensiv”¹⁵. Han hävdar att endast i några undantagsfall har initiativet till demonstrationerna kommit från central ort, således kan demonstrationerna ses som spontana upplopp, men oftast lokalt kanaliserade av arbetarrörelsen eller den socialistiska organisationen. Andrae har i sitt material funnit att demonstrationernas huvudfigurer oftast var medlemmar från vänsteroppositionen.

Filosofie doktor och tidigare uppsalaforskaren Alf W. Axelsson har i sin bok *Ur Piteå stads historia 1900-1950*, fått stå för den lokala bilden av Pitebygden vid denna tidpunkt. Axelsson nämner inte något om hungerrörelsen i sin bok, men har främst använts till att ge en utgångspunkt när det gäller studien av de ekonomiska och politiska förutsättningarna för hungerrörelsen i Pitebygden 1917. Hans texter har kompletterats med andra lokala källor som nedtecknade minnen i skriftsamlingen *Som vi minns...*, skrifter från Piteås socialdemokrater, fackliga skrifter utgivna av hembygdsföreningen samt den lokala pressen.

¹⁴ Andrae C G, (1998) s. 150 ff.

¹⁵ Ibid., 14.

Bakgrund

Bakgrundsbeskrivningen till hungerrörelsen och den politiska våren 1917, inleds med den faktor som ansågs vara grundorsaken till Sveriges ekonomiska situation, med medföljande livsmedelskris och politisk oro, nämligen första världskriget. En annan viktig utgångspunkt var den ryska revolutionen som påverkade det politiska klimatet med en optimism och en framtidstro, en inspirationskälla till de folkliga manifestationerna i Sverige 1917. I den politiska bakgrunden berörs även det socialdemokratiska partiets splittring, vilken delade Norrlands socialdemokrater i två läger. Avslutningsvis redogörs för hungerrörelsens utbrott, mönster och omfattning, eftersom det är den vi ska studera.

Första världskriget

När första världskriget bröt ut på sommaren 1914, var det inte många som kunde föreställa sig att det var början på ett krig skulle sträcka sig i fyra långa år, "inte heller kunde man förutse att kriget skulle komma att påverka Sveriges ekonomiska situation i den utsträckning som faktiskt blev fallet", skriver Carl Göran Andrae ¹⁶.

Förutom att kriget drog ut på tiden så kom det även att bli ett "totalt" krig där både neutrala länder och civil befolkning kom att drabbas.

Vad gäller den ekonomiska historien kan man enligt Lennart Schön, säga att första världskriget utgör en markerad gräns i det historiska förloppet, genom att "det Europa som såg industrialismen utvecklas gick i graven för att ersättas av industrisamhällets Europa" ¹⁷. "För den politiska historien spelade också världskriget och kristiden en avgörande roll", fortsätter han. Bland annat upplöstes de två stora världena Tsarrysland och Österrike - Ungern och ersattes av Sovjetunionen och en mängd små nationalstater. Dessutom kom socialismen att manifesteras vilket den

¹⁶ Andrae C G, (1998) s. 20.

¹⁷ Schön L, (2000) *En modern svensk ekonomisk historia*, s. 272.

knappast hade kunnat tidigare, menar Schön¹⁸. "Man kan kortfattat hävda att kriget skapade om den politiska ordningen i Europas samhällen", sammanfattar Taylor i sin bok om första världskriget¹⁹.

Avspärrning

Ententemakterna blockerade handeln med centralmakterna (Tyskland, Österrike-Ungern). Blockaden avsåg egentligen krigsmaterial men med krigets nya former kom handeln att betraktas som en del av krigföringen. Blockaden intensifierades från 1917, efter det att Tyskland inlett ett oinskränkt ubåtskrig. Enligt det folkrättsliga betraktelsesätt som rådde vid krigets början kunde ett neutralt land fritt exportera och även reexportera varor till krigförande land, om det gällde förmödenheter. I tillämpningen kom en sådan politik att gynna Tyskland och kriget var som sagt ett totalt krig, där krigförande stater mobiliserade alla sina resurser. Västmakterna kunde inte acceptera att Sverige blev en baddörr som tjänade tyskarnas försörjning, för då minskades effekten av sjöblockaden. Detta ledde till att svensk import av oumbärliga varor ströps, vilket i sin tur ledde till en svår försörjningskris, som bidrog till en inrikes politisk kris med regeringsskifte som följd²⁰.

Livsmedelsläget under våren 1917.

Livsmedelsbristen blev allvarigare från och med vintern 1916-1917, genom att skördarna blev dåliga i norra Europa, och den sociala oron tilltog därmed²¹.

Regeringen mötte situationen med ransonering av socker, mjöl och bröd. Missväxten 1917 förvärrade situationen ytterligare och en minskad fodertillgång ledde till masslakt, vilket gjorde att tillgång på mjölk och smör drastiskt sjönk. Statens försök att styra marknaden misslyckades totalt och en svart marknad med ransonerade

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Taylor A J P, (1967) *Världskriget 1914-1918*, s. 5.

²⁰ Andrén Nils, (1996) *Maktballans och alliansfrihet, svensk utrikespolitik under 1900 talet*, s.44.

varor till höga priser, uppstod. Mellanhänderna, de så kallade gulaschbaronerna gjorde stora vinster på krigets elände och arbetarnas nöd. Missnöjet som tilltog i arbetarleden berodde till stor del på att de ransoneringar som gjorts var mycket kännbara för arbetarhushållen²². Eftersom priset på animaliska livsmedel låg relativt högt lades konsumtionen över från spannmålsprodukter till potatis. Avspärrningen, som framförallt gick ut över import och fick varubrist som följd, utsatte framförallt städernas befolkning för stora påfrestningar, samtidigt som det var i städerna de verkliga vinnarna i kriget var bosatta. De sociala motsättningarna skärptes mot krigets slut²³ och den ökande klassklyftan spädde på missnöjet bland arbetarna ytterligare²⁴.

Ryska revolutionen - en inspirationskälla

Revolutionen i Ryssland, inbördeskriget i Finland 1917, liksom revolutionsutbrottet i Tyskland 1918, visade prov på de nya krafter som verkade i samhället. Ryska revolutionen fick betydelse för svensk politik hävdar Carl Göran Andrae och anger situationen som uppstått efter ryska revolutionen som en av de faktorer som utlöste hungerdemonstrationerna²⁵. Bristen på matvaror framkallade hungerdemonstrationer i nästan hela landet och dessa demonstrationer anser Andrae, fick "en speciell politisk innebörd just genom paralleller som kunde dras med händelserna i Ryssland"²⁶. Ryska revolutionen kan, enligt Nyström ses som en viktig bakgrundsfaktor till händelserna i Sverige under våren 1917, han menar att revolutionen kan ses "som ett föredöme och en inspirationskälla"²⁷. Även Sigurd Klockare knyter an till ryska revolutionen våren 1917 och skriver att "revolutionen i Ryssland tände sinnena även i Sverige"²⁸.

²¹ Ibid., 280.

²² Andrae C G, (1998) s. 21.

²³ Schön L, (2000) s. 280.

²⁴ Hirdman Y, (1983) s. 112.

²⁵ Andrae C G, (1998) s. 13.

²⁶ Ibid.

²⁷ Nyström H, (1984) s. 69.

²⁸ Klockare S, (1967) *Svenska revolutionen 1917-1918*, s. 8.

Socialdemokratiska partiet splittras

En vänsterfalang bröt sig ur socialdemokratiska arbetarpartiet den 7 april 1917 och drog radikala partidistrikt som Västernorrland och Norrbotten med sig, vilket ytterligare förtydligade den revolutionära yra som rådde. Norrlands socialdemokrater splittrades i två grupper, där 300 medlemmar stannade kvar i det gamla partiet medan 1000 medlemmar övergick till det Socialdemokratiska vänsterpartiet (SSV)²⁹.

Hungerrörelsen – med start i Västervik

De första spontana yttringarna i Sverige av hungerrörelsen kan spåras till den 11 april 1917, då tvåhundra kvinnor samlades i Söderhamn för att uppvakta brödbyråns ordförande och göra honom uppmärksam på deras knappa förhållanden, samt begära att gryn skulle säljas utan ransoneringskort³⁰. Inom några dagar inträffade en liknande episod, men den demonstration, som kom att starta den stora demonstrationsvågen och blev mönsterbildande för kommande upplopp, inträffade i Västervik den 16 april. Andrae beskriver Västervik som en liten handels- och verkstadsstad med ett förhållandevis stort industriproletariat. I Västervik kan den socialdemokratiska arbetarkommunen ses förhållandevis stark med sina 360 medlemmar men även en syndikalistisk samorganisation med 151 medlemmar fanns organiserad i staden. Detta visar att arbetarna till stor del var organiserade i Västervik våren 1917³¹.

Redan den 14:e april inträffade en mindre demonstration i Västervik, jämförbar med den i Söderhamn, där man vandrade i väg till kristidsmyndigheten för att göra dem uppmärksamma på de svårigheter som matbristen vållade i arbetarhushållen. Denna

²⁹ Nyström M, (1985) s. 87.

³⁰ Andrae C G, 1998) s. 23.

³¹ Ibid., 24.

uppvaktning fick ett positivt resultat och kommande söndag lät ordföranden i livsmedelsnämnden utforma en skrivelse om långtgående åtgärder för att trygga potatisförsörjningen. På måndagen den 16 april fortsatte dock rörelsen bland arbetarna och under förmiddagen lades arbetet ner på ett flertal arbetsplatser, och fram emot eftermiddagen var strejken allmän³². Arbetarna samlades på Stortorget i Västervik där de uppvaktade stadens styrande. Några begav sig samtidigt ut för att inventera mjölets kvalitet vid kvarnen. Arbetarna återförenades på torget, där en av arbetarna höll tal till de församlade³³. Ett antal ombud från olika arbetsplatser och organisationer utsågs för att skriva förslag till en resolution till de lokala myndigheterna, därefter skingrades massan och gruppvis begav man sig till stadens livsmedelshandlare för att förhandla om priset på livsmedel. Efter dessa något oroliga strövtåg återställdes lugnet och vid mötet senare på kvällen godkände de församlade enhälligt förslaget till resolutionen. De olika förbunden kunde inte enas om det fortsatta demonstrationsförloppet, vilket ledde till en kompromiss. Krav om åtta timmars arbetsdag och högre lön framfördes, men utan att ett omedelbart strejkhott förelåg. En kommitté valdes för denna uppgift och svaret på försändelsen väntades tillbaka senast den 21 april.

Detta kan anses som en lyckad aktion som resulterade i sänkta priser på en mängd livsmedel. Arbetsgivaren lovade att tillfälligt ge understöd till de arbetare som gjorde framställan härom³⁴. Industriidkarna lovade att starta en inköpsförening, där större partier skulle säljas billigt. Stadens beredskapsnämnd tillstyrkte förslaget att köpa upp potatis, som såldes till de mindre bemedlade. Aktionen i Västervik fick stor framgång, "det var ett skolexempel för direkta aktioner" enligt syndikalisterna.

³² Ibid.

³³ Ibid.

Demonstrationsvågen – ett typiskt mönster

Så spred sig demonstrationerna över landet. Nyheten om Västervik fick snabb spridning i den svenska pressen. Innehållet i artiklarna var genom den centrala nyhetsbyrån och de största Stockholmstidningarna detsamma, men rubrikerna varierade dock, allt efter tidningarnas politiska färg. De socialistiska tidningarna hade en uppenbar avsikt att få arbetare runt om i Sverige att följa exemplet, vilket de gjorde³⁵. Först ut blev Kalmar med demonstrationen den 18 april, där man kunde se klara inslag från Västerviksaktionen. Västerviksarbetarna genomförde sin demonstration som en tillfällig strejk på arbetstid, så skedde också på andra håll, men vanligare blev att demonstrationerna startade omedelbart i anslutning till arbetstidens slut, ”själva förloppet gav sig då av sig självt” skriver Andrae³⁶. Man tågade in till stadens centrum där man samlades för att låta exempelvis en kommitté eller några förtroendevalda uppvakta berörda myndigheter i försörjningsfrågan. Hotet om inventeringar och plundring låg alltid latent men mestadels rådde god ordning beskriver Andrae³⁷.

Rörelsens omfattning

Antalet demonstrationer som kunnat beläggas är enligt Andrae 120 st, men han antar att under dessa veckor som hungerrörelsen varit som aktivast, har det faktiska antalet varit något större³⁸. Han pekar på demonstrationernas nästan identiska mönster, och påstår att en avvikelse strax avslöjar att det är något speciellt. Hans Nyström har funnit 146 manifestationer av hungerrörelsen, på 107 olika platser runt om i landet³⁹. Den slutsatsen man kan dra är att rörelsen manifesterade sig på etthundratals olika platser runt om i Sverige och är den i särklass största sociala protest som skakat Sverige under 1900-talet. Tidsmässigt kom rörelsen att sträcka

³⁴ Ibid., 25.

³⁵ Social-Demokraten, 17/4 1917 ”Livsmedelsbristen framkallar strejk”.

³⁶ Andrae, s. 149.

³⁷ Ibid.

³⁸ Andrae, s. 150.

sig från mitten på april och kulminera under sista veckan i slutet på maj, för en sista urladdning på Seskarö i Norrbotten en halv månad senare. Hur nära Sverige varit en revolution är svårt att säga. "I all händelse var en polarisering där ytterlighetsinriktningarna fick vind i seglen inte riskfri", skriver Nyström och visar på de föreningar som bildades i form av "arbetare och soldater" och den borgerliga skyddskåren⁴⁰. I mitten av maj lättade försörjningsläget då ett handelsavtal äntligen slöts med England och mer potatis blev tillgänglig när vårvärmen gjorde entré. De återhållsamma krafterna i samhället fick övertaget och hungerrörelsens demonstrationer och upplopp ebbade ut.

Sammanfattning

Första världskriget kom att markant påverka Sveriges ekonomiska situation genom bl.a. västmakternas handelsblockad. Detta ledde till en svår försörjningskris, inrikespolitiska svårigheter men även ökade klassklyftor som i sin tur spädde på missnöjet bland arbetarna. Den revolutionära stämning som trappades upp under våren 1917 spårades även till det Socialdemokratiska arbetarpartiet, som i början på april splittrades, då en vänsterfalang bröt sig ur och drog med sig radikala distrikt som bl.a. Norrbotten. Med den ryska revolutionen som inspirationskälla och den alltjämt ökande bristen på mat var hungerupploppen i mitten på april ett faktum. Västerviksdemonstrationen blev mönsterbildande för resten av landet och spreds snabbt genom den svenska pressen. Rörelsens omfattning har belagts till ett hundratal manifestationer som sträckte sig från mitten av april till ett sista upplopp i Seskarö i början av juni. Efter att ha redogjort för de missnöjesorsaker som kan ses som rörelsens utgångspunkt ska vi i följande kapitel undersöka hur situationen såg ut i Pitebygden 1917.

³⁹ Nyström H, (1994) *Hungerupproret 1917*, s. 11.

Pitebygden – industridistrikt och bondesamhälle

Hungerrörelsens geografiska spridning kan ses över större delen av Götaland och Svealand, och upp efter Norrlandskusten med en koncentration till industridistrikt (se bilaga 1). Att vissa landsdelar har stått utanför rörelsen kan i vissa fall bero på bristande rapportering, men torde i allmänhet sammanhånga med gles befolkning och/eller dominans av näringar som möjliggjorde en hög grad av självhushållning, framförallt jordbruket, anser Nyström⁴¹. Pitebygden 1917 kan beskrivas som en bygd med en fot i vardera läger, där stadens industridistrikt stod i stark kontrast till bygdens bondesamhälle. I ett senare kapitel undersöks pressens rapportering men först ska vi göra oss en uppfattning om Pitebygdens folkmängd och hur utbredd jordbruksnäringen var för att se om bygden hade de förutsättningar, som Nyström nämner.

Folkmängd och bondebefolkning

Piteåbygdens folkmängd 1917 (Piteå härad mm), uppgick till 20 700 personer⁴². Hur stor bondebefolkningen var vid denna tidpunkt har inte kunnat beläggas, men man kan anta att det inte borde skilja sig så mycket från 1920 års beräkningar. Antalet invånare i Pitebygden, uppgick vid folkräkningen 1920 till 21 272 och av dessa utgjorde 60,7 procent lantbefolkning grupp 1, dvs jordbrukare med binäring⁴³. Jordbruken som låg i stadens periferi, kan anses som glesbefolkat område medan stadens centrala delar och industriområden kan anses tätbefolkade.

⁴⁰ Ibid., 188.

⁴¹ Nyström H, (1994) s. 11.

⁴² Statistiska Centralbyrån, 23/2 2001, ”Folkmängd Pite härad mm.1917”.

⁴³ Ibid.

Industrin

Piteåbygden hade redan i början av 1900-talet tolv sågverk och tillsammans med Skellefteåtrakten var de ledande inom sågverksindustrin i landet ⁴⁴.

Skeppningssäsongen för sjöfarten under tiden 1910-1920 uppgick till 137 dagar per år, vilket innebar att vad som vid sågen kallades en fast anställning i själva verket innebar arbete i ett halvår ⁴⁵. Ur boken *Som vi minns* berättade en av arbetare vid sågen att fast anställning innebar ändå att man var arbetslös vissa tider under året: ”den stannade vid jul och kom inte igång igen förrän efter trettondagen. Sen var det driftstopp från slutet av april till mitten av maj och dessa perioder var man tvungen att försöka få handla på kredit” ⁴⁶. År 1917 rådde det brist på arbetskraft, varpå industrin i Munksund blev så gott som avbefolkad. Ubåtskriget förvärrade situationen för sågverken, vilket gjorde att samtliga sågverk inom Piteområdet stannade av helt i augusti 1917⁴⁷.

Sammanfattning:

Anledningar till varför en bygd stod utanför hungerrörelsen våren 1917, kan enligt Hans Nyström tänkas bero på bristande rapportering, glesbefolkat område eller näringar med hög grad av självhushållning, liksom jordbruksnäringen. Pitebygdens jordbruksbefolkning uppgick 1917 till ungefär 60 procent. Stadens periferi kan anses tillhöra ett glesbefolkat område, medan de centrala delarna, samt arbetarbostäderna vid sågverken, kan anses trångbodda. Den utvecklade sågverksindustrin stod i stark kontrast till det angränsande bondesamhället, och bygden kan därför beskrivas ha en fot i vardera läger. Efter redogörelsen av befolkning och jordbruksnäringen kommer följande kapitel att ta upp jordbruksnäringens inverkan på livsmedelskrisen i Pitebygden - hur stor var egentligen nöden?.

⁴⁴ Svenska Träindustriarb. förbundet avd. 518 Munksund, 1907-1957, s. 6.

⁴⁵ Ibid., 8.

⁴⁶ Skriftsamling, (1989) *Som vi minns*. Utgiven av ABF. s. 17.

⁴⁷ Svenska Träindustriarb. förbundet avd. 518 Munksund, 1907-1957, s. 28.

Livsmedelskrisen i Pitebygden - Hur stor var nöden?

Hirdman beskriver att ”det var när livsmedelsförsörjningen råkade i akut kris [...] våren 1917 som hungerdemonstrationerna sköt fart”⁴⁸. Vilka möjligheter hade man i Pitebygden att upprätthålla en uthärdlig levnadsnivå? Kan man i den lokala pressen se hur bristen på livsmedel avspeglade sig? Här nedan är korta sammanfattningar ur de artiklar och insändare som publicerats under april och maj månad 1917, som berör ”Livsmedelsfrågan”.

Vad skrev lokaltidningen om nöden?

PT. Den 19 mars, en insändare; ”Brännvin i stället för bröd”, upprörd läsare som ifrågasätter brännvinsbränningen, då folk svälter.

PT. Den 2 april, en artikel som heter ”tillgången på säd är vida mindre än beräknat”, där refererar man vad folkhushållnings kommissionen har uttalat om den rådande situationen.

PT. Den 10 april. Artiklar om Utsädesfrågan och ” råd till hur man tar omhand frusen potatis”

PT. Den 12 april, insändare med rubriken; ”Räcker det till av spannmål och potatis?”

PT. Den 23 april, artikel om utsädesinventeringen inom länet, där 75 000 utsädeskorn saknas

PT. Den 26 april, en artikel om att länets livsmedelkommission har ingått med en begäran till folkhushållningskommissionen på 1 miljon kg potatis från södra Sverige.

⁴⁸ Hirdman Y, (1983) s. 104.

Artiklarna i Piteå-Tidningen berörde främst utsädesfrågan, endast insändaren nämnde något om svälten. Trots detta kan man fråga sig om denna diskussion om utsädesproblem och begäran om potatis från södra Sverige hade ägt rum om inte läget varit krisartat? En artikel om "hur man tar om hand frusen potatis" kanske inte tyder på svält, men inte var det väl brukligt att man tog om hand frusen potatis i april? Skulle verkligen tidningen publicera en artikel om detta om det var något man normalt brukade göra? Förutom dessa publikationer avslöjade tidningen ingenting i övrigt om rådande situation. Lokalhistorikern Alf W. Axelsson skrev "När man försöker tillägna sig en bild av läget i småstaden Piteå, blir det ett helvete i miniatyr som förbigåtts av lokalpressen"⁴⁹. Axelsson visade också på att i nödens stund hade staden en förankring i bygden, och utan dess produktion av livsmedel skulle stadsborna i ännu större utsträckning fått svälta⁵⁰. I boken *Som vi minns* fanns nedtecknade berättelser från människor som levde i Piteå bl.a. under första världskriget och samtliga berättelser har gett en bild av en bygd, där många led nöd och livsmedelskrisen var ett faktum. Här märks också skillnaden när det gäller arbetarfamiljers och jordbruksfamiljers möjligheter och förutsättningar. En kvinna tillhörande en sågverksfamilj skriver att "det blev ont om mat", vilket jordbrukardotter Julia Andersson styrkte då hon berättade om hur kritiskt det var för dem som inte hade jord att odla och hur hennes familj gömde potatis för kristidsnämnden. En annan arbetarhustru Nanny Lidman beskrev arbetarnas nöd och hur hon själv kom att klara situationen tack vare att hon hade jordbrukare i slakten: "Dom kom och gick från Munksund, dom som arbetade vid sågen", berättade hon "dom hade ingenting alls. Dom kom till bondbyarna och bad att få mat och jag tror att dom fick - om det möjligtvis fanns något". En av arbetarna på sågen berättade hur man upprättade listor som facket undertecknade, med vädjan om mat från bönderna i byn "och oftast var de solidariska" påpekade han⁵¹.

⁴⁹ Axelsson, (1999) s. 40.

⁵⁰ Ibid., 41.

⁵¹ Skriftsamlingen, *Som vi minns*, (1989) ABF. s. 10ff.

Prisbilden

Enligt en liggare från handlare Isak Lundström i Svensbyn var livsmedelspriset i

Piteåbygden 1917 följande:

Fläsk	2.15 / kg
Mjök	0.14 / liter (1916) ⁵²

Enligt, Hirdman, i boken *Magfrågan* var livsmedelspriset i södra

Sverige 1917 följande:

Fläsk	2.95 / kg
Mjök	0.26 / liter ⁵³

Prisbilden i Pitebygden 1917 såg något ljusare ut än den allmänna prisbilden i södra Sverige. Det lägre priset i Pitebygden tyder på att den lokala tillgången på livsmedel var något större än landet i övrigt.

Fattigvården

Hur ser man att människor lidit nöd? En försvårad livssituation under 1917 torde skönjas i ett ökat antal medborgare som hamnade under fattigvårdens ok och ökade kostnader för kommunens skyddsnät.

I fattigvårdsstyrelsens liggare inom Piteå landskommun kunde man se att de som erhöll fattigvårdsunderstöd i Piteå sockens fattigvårdssamhälle i Norrbottens län år 1916 var 83 stycken. Piteå domsaga administrativa områden bestod 1916 av Piteå landskommun och Norrfjärdens kommun. Folkmängden i Piteå landskommun uppgick vid denna tidpunkt till 16 019 personer. Redovisningen för 1917 visade att de som erhållit fattigvårdsunderstöd i Piteå landskommun detta år minskats till 62 stycken. Piteå landskommuns administrativa område hade vid detta tillfälle krympt

⁵² Svensbyns byamän, handlare Isak Lundströms liggare för 1916-1917.

⁵³ Hirdman Y, s 219.

med Hortlaxområdet som bildat egen kommun. Vid 1917 års beräkning var således folkmängden i Piteå landskommun 12 589 personer⁵⁴.

I fattigvårdsstyrelsens protokollböcker inom Pite landskommun, kunde man vid jämförelsen som gjorts mellan 1916 och 1917 års utgifter för fattigvården i Pite socken, se att utgifterna för fattigvården 1916 uppgick till en summa av 109,900 och 1917 till en summa av 144,450 (Se bilaga 2). En ökning hade således skett under 1917 med 31,4%. Året 1917 noterades även en ökning av livsmedelspriset med 22 procent⁵⁵. I undersökningen av fattigvårdens utgifter kunde man se att skulden från föregående kalenderår hade fördubblats. En av de poster som hade ökat mest var de understödstagare som utackorderats, dvs de som inte klarade av att försörja sig själv. Denna post ökade med en tredjedel från 1916 till 1917.

Sammanfattning

I den lokala pressens publikationer under april till juni 1917 hittade jag inte någon uttalad nöd, men mellan raderna skymtade en besvärlig situation för många familjer. Lokalhistorikern Alf W Axelsson hävdade att lokalpressen helt förbisett 1917 års rådande situationen och han styrks av andra källor, som även de vittnade om en bygd i nöd. Trots rådande krissituation 1917, visar samtidigt dessa berättelser på hur bygdens produktion av livsmedel underlättade situationen i Pitebygden. Ser man till prisbilden på livsmedel i Pitebygden, visade de på något ljusare siffror än landet i övrigt, vilket styrkte att tillgängligheten på mat var något bättre än på andra orter. I kommunalnämndens protokoll från 1917 framgår att fattigvårdens kostnader ökade med 30 procent under åren 1916 till 1917. Med en tredjedel ökade dessutom den post där människor som inte klarade försörjningen hamnade.

⁵⁴ Piteå centralarkiv, Piteå landskommun, *Fattigvårdsstyrelsens liggare för 1907-1930*.

⁵⁵ Hirdman Yvonne, (1983) *Magfrågan*, s. 249.

Efter att ha skapat en bild av bygdens rådande situation och vilka sociala och ekonomiska faktorer som möjligen kunde påverka hungerrörelsen, kommer nästa kapitel att studera den politiska aspekten.

Vilka politiska - socialistiska - organisationer verkade i bygden?

"I april 1917 var hungerdemonstrationerna ett uttryck för en spontan opinion såtillvida att de flesta organiserades lokalt och alltså inte var resultat av någon centralt planerad propagandaoffensiv", skrev Andrae⁵⁶. Han anser även att endast i några undantagsfall hade upploppen fått initiativet från centralt håll, ett sådant exempel var Stockholmsdemonstrationen den 21 april 1917. "Hungerkravallerna hade en spontan grund i livsmedelsbristen, men fick form av – och i en rad fall utlösning- genom politiska initiativ av syndikalister, ungsocialister och den socialdemokratiska vänstern" hävdade Sigurd Klockare⁵⁷. Därför ska jag undersöka vilka politiska och fackliga organisationer som fanns i verksamhet bland arbetarna i Pitebygden vid denna tid. Jag inleder med att undersöka arbetarrörelsen för att sedan övergå till det politiska klimatet.

Arbetarrörelsen

En arbetarklubb bildades i Piteå 1904 men det dröjde länge innan arbetarrörelsen fick fastare struktur. I början av 1900-talet besökte träindustriförbundets agitator Pitetrakten. Han rapporterade dock att "han misslyckades med alla organisationssträvanden då arbetarna inte vågade gå med i en fackförening"⁵⁸. År 1907 bildades i stället avd 165 av det socialdemokratiska partidistriktet, som visar exempel på hur de fackliga och politiska strävandena flöt samman under de första decennierna. Denna symbios upplevdes som självklar, särskilt under grundarperioden skriver M. Nyström. Vid sågverksdistrikten förelåg, enligt marxistisk terminologi alla de objektiva, primära betingelserna för att skapa en arbetarrörelse⁵⁹. Det som var spärren, enligt Nyström "var de subjektiva, sekundära betingelserna,

⁵⁶ Andrae C G, (1998) s. 14.

⁵⁷ Klockare S, (1967) s. 7.

⁵⁸ Sv. *Träindustriarbetar. förbundet 518 Munksund, 1907-1957*, s. 9.

⁵⁹ Nyström M, (1985) s. 26.

främst bristande ideologisk medvetenhet och rädslan för arbetsgivarnas repressalier”.

Den första fackföreningen i Pitebygden var avd. 126 i Storfors, som bildades 1906. Ingenstans mötte arbetarrörelsen så starkt motstånd från arbetsgivarna som vid sågverken, skriver Nyström⁶⁰. Detta berodde på att vid sågverken var det frågan om etablering i en redan socialt etablerad miljö. Sågverken låg på landsbygden, omgivna av bondesamhällets sedvänjor och värderingar och tjänstemannastaben på sågverken kunde knyta an till stadens ståndpersoner, vilket gjorde att de kämpade hårt mot den framväxande arbetarrörelsen. Den del som agitatorerna främst räknade med var de proletariserande, de som fick sin huvudsakliga försörjning genom arbete vid sågen. De som hade brädsågningen som bisyssla till jordbruket identifierade sig mer med bondebefolkningen än med arbetarna enligt Nyström⁶¹. När det gällde arbetarna vid sågverksindustrin i Pitebygden hade de flesta arbetarna sågen som bisyssla, eftersom arbetet där var säsongsbetonat. Nyström beskriver också arbetarnas beroendeförhållande till arbetsgivaren som ”så starkt att fackföreningsbildandet framstod som omöjligt”⁶². Pitetrakten besöktes 1899 av agitator F E Elmgren och så här beskrev han situationen; ” Arbetarna i öfrigt äro mest bönder och torpare som på måndagen kommer till sågen med matsäck för hela veckan och så på lördagen gå de hem igen efter ett nytt matförråd för nästa vecka” Han fortsätter; ”jag höll fyra möten inom distriktet och visserligen erkände man att jag talade sanning men man vågade inte lyfta ett finger för att söka göra det något bättre för sig själf och sin klass”⁶³. Nyström visar på patron C A Hedkvists motstånd mot arbetarrörelsen genom att referera Norrskensflamman den andra maj 1908, där det stod skrivet att Hedkvist avskedat 25 arbetare därför att de ingått i fackrörelsen.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid., 27.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid., 30f.

Något mer som möjligtvis bidrog till ett starkt motstånd i industridistriktet var, enligt Nyström industrimissionen, där främst Evangeliska Fosterlandsstiftelsen verkade i Pitebygden. ”Det fanns exempel på att frikyrkorna stod för ett oresonligt motstånd till arbetarrörelsens ideér”, skriver Nyström⁶⁴.

Axelsson beskriver arbetarrörelsens utveckling i Pitetrakten med orden ”den minst sagt tröga start av fackföreningsrörelsens uppkomst och första utvecklingsfas i vår hembygd är förvånande”⁶⁵.

Ett starkt politiskt intresse från arbetarna kunde utläsas i protokollen från de tidiga fackliga mötena i Pitebygden, enligt Kjell Carlsson⁶⁶. Dock lades de flesta avdelningar ner efter storstrejken 1909. Bland de avdelningar som dog ut kring 1910 hörde avd. 165 i Munksund. Verksamheten återupptogs först 1913 men bara för att åter läggas ner i slutet av 1916, och inte återkomma förrän i juni 1918⁶⁷. Avdelning 165 var alltså inte verksam under våren 1917, men hur var det då med de övriga avdelningarna inom arbetarrörelsen i trakten? Att avdelningen vid Munksunds industrier inte var verksam under våren 1917, var inte så konstigt med tanke på att, som tidigare nämnts, industrin där var så gott som nerlagd. Axelsson tillskrev Storfors ångsåg pionjärernas vistelseort inom den fackliga rörelsen, men även den den självdog 1910 och levde inte upp igen förrän den 14 januari 1919⁶⁸. Axelsson drog slutsatsen att arbetarklassen fann sig i situationen och gjorde som deras ledare Branting uppmanat: ”nämligen att se tiden an, till kriget nått sitt slut”⁶⁹.

⁶⁴ Ibid., 19.

⁶⁵ Axelsson Alf W, (1999) *Ur Piteå stads historia*, s. 100.

⁶⁶ Piteå Socialdemokratiska Arbetarkommun 1917-1967, Kjell Carlsson (1967) s. 12.

⁶⁷ *Svenska Träindustriarb. förbundet 518 Munksund, 1907-1957*, s. 28.

⁶⁸ Nyström M, (1998) s. 58.

⁶⁹ Axelsson A, (1999) s. 99f.

Det politiska klimatet

Att Norrbotten ansågs ha ganska militanta organisationer kan enligt M. Nyström bero på att röstövervikten för strejk i Norrbotten var långt mycket större än i övriga landet som helhet. Förberedelserna i länet var dock inte lika stora som kampviljan och enligt tabellen i Nyströms bok hade Pitetrakten den största procenten "nejsägare" i hela länet 1907, vid omröstning om storstrejk i rösträttsfrågan⁷⁰.

Socialdemokraternas agitator Persson skrev efter ett besök i Piteå i början på 1900-talet: "Piteå stad och omnejd befinner sig däremot långt efter och att uttala hopp om att i en snar framtid få dessa arbetare organiserade kan synas vanskligt"⁷¹.

Den politiska föreningsverksamheten startade sent i Piteå och Axelsson beskriver situationen som en "saktmodig reaktion på den politiska fronten"⁷². Norrbotten kan politiskt ses som ett radikalt distrikt, men frågan är om Piteå är jämförbart med länet i övrigt? Piteå Älvdals Arbetarkommun upprättades 1904 men verksamheten var nerlagd under åren 1906 -1910 och 1915 -1917. Att Piteå arbetarkommun inte var verksam under vissa perioder framgår av en annons i Piteå -Tidningen den 19 mars 1917: "Efter föredraget i går på godtemplarhuset [..]. upplivades härvarande arbetarkommun vars verksamhet under senare år legat nere". Kommunen annonserade om möten i Piteå-Tidningen den 29 mars, samt den 22 maj och på ett möte den 1 april uppges att 52 medlemmar var registrerade⁷³.

Den 7 april 1917 splittrades socialdemokratiska partiet, då en vänsterfalang bröt sig ur och drog med sig politiskt radikala distrikt som Norrbotten. Pitedistriktet röstade dock för att stå kvar i det gamla partiet⁷⁴. Först beslutade medlemmarna i

⁷⁰ Nyström M, (1998) s.45.

⁷¹ *Under ett sekel - Arbetarrörelsens historia i Pitebygden*, Erik Lindgren, s. 2.

⁷² Axelsson A, (1999) s.100f.

⁷³ *Piteå-Tidningen* den 10/4 1917.

Pitedistriktet att stanna kvar i det gamla partiet, men vid omröstningen efter kongressen röstade man för att begära utträde och i stället anslöt man sig till den Socialdemokratiska vänstern. Sju dagar senare anmälde sig emellertid 50 medlemmar återigen till det gamla partiet och enligt Carlsson måste slutsatsen dras att den absoluta huvudparten av arbetarkommunens medlemmar önskade kvarstå i det gamla partiet⁷⁵. En ny arbetarkommun bildades, där majoriteten av kärnan var i stort sett densamma som tidigare⁷⁶.

Den politiska bilden 1917

När det gäller den politiska bilden är det intressant att se om valresultaten, till riksdagsvalet 1917, i Pitebygden skiljer sig från länet i övrigt. På så sätt kan vi skapa oss en bild av hur representativ bygden är för det radikala distrikt den ansågs tillhöra och möjligen se om det fanns andra faktorer som kan ha påverkat.

Valresultaten i Piteå och Norrbottens län, en jämförelse.

Valresultat i Piteå valdistrikt 1917, fördelade på de olika partierna i procent⁷⁷.

Valår 1917: 25% Högern 28% Frisinnade
38% Vänstersocialister 8% Socialdemokrater.

Valresultat i Norrbottens län 1917, fördelade på de olika partierna i procent⁷⁸.

Valår 1917: 28% Högern 22% Frisinnade
40% Vänstersocialister 10% Socialdemokrater.

Statistiken i dessa valresultat hade inte samma benämning på de olika partierna. Jag har således ansett att M. Nyströms "Moderata samlingspartiet", som först fick sitt

⁷⁴ *Under ett sekel - Arbetarrörelsens historia i Pitebygden*, Erik Lindgren, s. 5.

⁷⁵ Piteå Socialdemokratiska Arbetarekommun 1917-1967, Kjell Carlsson, s. 6.

⁷⁶ *Piteå- Tidningen* den 14 maj 1917.

⁷⁷ Piteå Socialdemokratiska Arbetarekommun 1917-1967, Kjell Carlsson, s. 71.

namn 1969⁷⁹, kunde likställas med Högern och M Nyströms "Folkpartiet", som först fick sitt namn 1920⁸⁰, med de frisinnade.

Jämförelsen visar att Pitebygden hade ett likvärdigt valresultat med länet i stort om man ser till de två blocken. Pitebygden fick en procentsats på 53% för höger och 46% för vänsterblocket, medan Norrbotten i stort hade 50% för höger och 50% för vänsterblocket. Den politiska bilden i Pitebygden visade på två block som enligt valresultaten torde varit ganska likvärdigt starka. Det som skiljer Pitebygden från länet i övrigt var det frisinnade partiets höga valresultat. Inom de frisinnade partiet, som på många sätt kunde likställas med liberalerna vid denna tidpunkt, fanns det en stark koppling till nykterhetsrörelsen och religiösa samfund, liknande Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Axelsson hävdade att det rådde ingen partipolitisk debatt 1910⁸¹. Om detta hade förändrats 1917 kan man bara spekulera i, men någon större politisk aktivitet verkade Pitebygden inte haft.

Sammanfattning

Det dröjde länge innan arbetarrörelsen i Pitebygden fick fastare struktur.

Arbetarrörelsen mötte oftast starkt motstånd i sågverksdistrikten. I Pitebygden hade dessutom de flesta arbetare sågen som bisyssla, vilket gjorde dem ännu svårare att organisera. Efter storstrejken 1909 lades de flesta fackliga avdelningar ner och under våren 1917 förde de antingen en tynande tillvaro eller var helt överksamma. Därför kan ingen som helst revolutionär stämning spåras i Pitebygdens arbetarrörelse under våren 1917. Den politiska föreningsverksamheten startade även den sent i Piteå. Arbetarkommunen upprättades först 1904 och var under flera år intakt. Kärnan i det

⁷⁸ Nyström M, (1985) s. 89.

⁷⁹ Halvarsson, Arne m fl, (1995) *Sveriges statsskick fakta och perspektiv*, s. 11

⁸⁰ *Ibid.*, 8.

⁸¹ Axelsson, (1989) s.13.

nybildade socialdemokratiska partidistriktet i Norrland utgjordes av arbetarkommunen från Piteområdet, vilket var en av anledningarna varför den socialdemokratiska vänstern aldrig fick samma styrka i Piteå som i övriga länet. De politiska blocken kan ses jämt fördelade mellan högern och vänsterns väljare. Den största skillnaden i valresultatet mellan Pitebygden och resten av länet fanns att hitta i de frisinnade partiets höga valresultat. Bygdens frisinnade och liberala syn kunde möjligtvis tillskrivas liberalen Nils Eden som var född i staden och hade ett starkt fäste i bygden. Det frisinnade partiets storlek styrker Nyströms uttalande att industrimissionen, där ibland EFS, stod för ett starkt motstånd till arbetarrörelsens fäste i bygden. I det avslutande kapitlet har pressen publicering av hungerrörelsen studerats för att undersöka om rörelsen hade någon lokal verkan i Pitebygden.

Pressen – Vad kunde man läsa i tidningen?

Vilken bild gav lokalpressen av hungerrörelsen våren 1917?

Innan jag närmare går in på vad pressen skildrat, ska jag först nämna en av de faktorer som enligt Hans Nyström kunde vara en anledning till att vissa platser kom att stå utanför rörelsen, nämligen tidningarnas rapportering.

Rapportering

Hur fungerade då rapporteringen i Pitetrakten 1917?

Piteå hade tillgång till en telegrafstation från 1857⁸². Informationen till de regionala nyheterna fick man genom att tidningarna telegraferade eller ringde in till de stora nyhetsförmedlarna, som (Sv.T) Svenska Telegrambyrå, (T.T.) Tidningarnas Telegrambyrå eller (Pr.C) Presscentralen. Många tidningar hade därför likvärdigt innehåll, eftersom det byggde på samma material från nyhetsbyråernas telegram. I Piteå hämtade tidningen sin information från T.T., Sv.T, Pr.C eller så refererades någon av de stora tidningarna som var på plats. Det tog förstås alltid någon extra dag innan nyheten kom att publiceras.

Således saknades inte rapportering varken från eller till Piteåtrakten. Vid denna tid ansågs Norrskensflamman vara en morgontidning och gavs därför ut varje dag, medan Piteå-Tidningen var en middagstidning som gavs ut några gånger i veckan. En liten anmärkning måste göras innan jag går vidare och det är att nämna att när Piteå-Tidningen använde sig av material från nyhetsbyråerna var det sällan man skrev ut detta i tidningen. Vid användandet av andra tidningar som refererades, skrevs detta ut i löpande text inne i artikeln och när man använde sig av den egna korrespondenten, skrevs detta aldrig ut.

⁸² Axelsson A, (1989) s. 15.

Piteå-Tidningen intog en särställning när det gällde ägandeförhållandena eftersom den var enda tidningen i A-presskoncernen som hade lokal ägarmajoritet. Salomon Salomonsson hade aktiemajoritet och höll en stadig frisinnad kurs och tidningen kan i första hand ses som bygdens språkrör, skriver Pehrson⁸³. Piteå-Tidningens upplagestatistik 1915 uppgick till 4.000 tidningar, vilket kan vara ett riktmärke för 1917 eftersom upplagorna ökade i antal ända fram till 1990, enligt statistiken⁸⁴.

Den lokala pressen

Piteå-Tidningen

Antalet artiklar som berörde hungerrörelsen från början av april till början av juni 1917 var tio stycken och samtliga rubriker är redovisade här nedan. En kortfattad kommentar om vilken ort som angavs har även lagts till. Artiklarna hade en längd på 300 ord, med undantag från den 19/4 då artikelns längd uppgick till 600 ord.

Piteå-Tidningen 1917;

- PT.19/4, "Hungerdemonstrationer i Västervik. Med goda resultat."
Demonstrationer i Karlstad och Kalmar. Ingen referens, löpande i texten står det; från Västervik meddelas.
- PT.23/4, "Matstrejk i Norrbottens regemente i Boden". Ingen referens.
- PT.23/4, "Hungerdemonstrationerna i Sverige växa". Västerås, ingen referens.
- PT.26/4, "Hungerdemonstrationerna", demonstrationer i Uppsala, Nyköping, Mora, Kramfors, Östersund, Malmö, Göteborg. Militärdemonstrationer i Stockholm, Hudiksvall, Sundbyberg. Referens Aftontidningen.

⁸³ *Pressen i norr 150 år, TU-kretsen 50 år*, Erik Pherson, s. 31.

⁸⁴ *Ibid.*, 31ff.

- PT.26/4, "Hungerdemonstrationerna växa", nu Stockholm, Västerås och Härnösand. Ingen referens.
- PT.7/5 "Livsmedelsdemonstrationer i Norrköping". Ingen referens.
- PT.10/5 "Hungerrörelserna" Kursfors, Linköping, Stockholm och Norrköping. Ingen referens.
- PT.16/5 "Hungerdemonstrationerna" Ingen referens.
- PT. 31/5 "Demonstrationer i Seskarö" Referens Norrskensflamman.
- PT. 4/6 "Seskarö" Referens Norrbottens-Tidningen.

Av de tio artiklar som publicerades under tiden nittonde april till fjärde juni, placerades sex av dessa på sida tre, två stycken på sidan fyra och en på sidan två. Detta visar att nyheten om hungerrörelsen endast hade relativt nyhetsvärde för redaktionen. Nämnas bör dock, att Piteå-Tidningen var upplagd så att den första sidan alltid fungerade som annonssida och därför sattes de aktuella artiklarna in på sida två. I fyra av artiklar refererades en annan tidning, i tre fall stod det ingenting och vid ett tillfällen var deras egen korrespondent och en nyhetsbyrå refererade.

Norrskensflamman 1917 (Luleå)

Norrskensflamman kunde 1917 ses som språkrör för vänstersocialisterna i och med sprängningen av det socialdemokratiska partiet⁸⁵. Från april till början av juni 1917 hade antalet artiklar i Norrskensflamman angående hungerrörelsen uppgått till ett sammanlagt antal av 50 artiklar och två mindre notiser. Här redovisas två exempel

⁸⁵ Ibid., 36.

på rubriker, samt vilka orter som berördes. Valet av artiklar har gjorts utifrån det datum då de publicerades, som i tid skulle ligga så nära Piteå-Tidningens tidigare redovisade artiklar som möjligt. Detta för att kunna se likheter och skillnader i hur man valde att presentera nyheten och var man valde att placera den. Artiklarnas längd har beräknats till 900 ord vardera.

Norrskensflamman 1917;

Nfl.18/4, "Folket ropar på bröd, spontan arbetsnedläggelse i Västervik".
Sv.T Västervik. Stockholm. (St-red) *Politiken*.

Nfl.19/4, "Systemet 'för sent' mognar!"
"Hungerdemonstrationer på ett flertal platser i landet"
Sv.T Västervik. (St-red.) *Syndikalisterna*.

I de flesta fall refererades artiklarna från Svenska Telegrambyrån (Sv.T), Stockholms redaktionen (St- red.), *Politiken* eller *Syndikalisterna*. Av de 50 artiklar som publicerades mellan den 18 april och 4 maj, hade 22 st placerats på sida nr 2 och 28 st på sida 3-4. Norrskensflamman hade likt Piteå- Tidningen förstasidan som annonssida.

Den rikstäckande pressen

För en jämförelse mellan den lokala - och den rikstäckande pressen kommer två exempel på rubriker även från Social-Demokraten och Dagens Nyheter att redovisas. Dessa har valts utifrån det datum de har publicerats, vilket skulle ligga så nära i tid som möjligt med den lokala pressens redovisade exempel.

Social-Demokraten 1917

S-D. 17/4, "Livsmedelsbristen framkallar strejk"

En uppmaning till landets arbetare att följa exemplet i Västervik.

Soc.D:s korrespondent.

S-D. 18/4 "Livsmedelsstrejk i Västervik ytterligare prislättnader å' vissa livsmedel"

Soc.D:s korrespondent.

Antalet artiklar från 17 april till 11 juni i *Social-Demokraten* uppgick till 119 st. Av dessa var 30 artiklar placerade på förstasidan och resterade 89 från sida 2-8. Av de 119 artiklarna är 43 st referat från Sv.T, Pr.C eller Stockholms Telegrambyrå (St.TB). De 76 andra artiklarna hänvisade till *Social-Demokratens* egen korrespondent. Att Social-Demokraten till stor del använde sig av egen korrespondent visar på vilken prioritering man gav nyheten, man ville vara på plats och delge nyheten från sin egen synvinkel.

Dagens Nyheter.

Artiklar från *Dagens Nyheter* angående hungerrörelsen från april till början på juni 1917 uppgick till 70 artiklar och 2 notiser.

Dagens Nyheter 1917:

DN.18/4, "Hungerstrejk i Västervik"

"Kraftiga åtgärder mot livsmedelsbristen"

DN.19/4, "Hungerstrejken sprider sig"

Nya allvarliga uppträdanden i

Tranås, Kalmar och Halmstad.

Av de sjuttioåttio artiklar som skrevs mellan 18 april till 1 juni 1917, publicerades de i sammanlagt 20 nr. Artiklar som var placerade på förstasidan uppgick till 16 st och resterande befann sig på sida 4-11. Trettiofyra av de sammanlagt sjuttio artiklarna är referat från Sv.T., Pr.C, eller "Privat". Resten av artiklarna hade ingen källhänvisning.

Sammanfattning

Efter denna redovisning är det dags för en summering. Samtliga fyra tidningar saknade rapportering från Pitebygden annat än kommentarer angående antalet deltagare i förstamajtåget. Piteå-Tidningens sparsamma rapportering från hungerrörelsen hade inget att göra med bristande information, utan snarare hur stor vikt man lade vid nyheten. Texten kan anses sakligt neutral och det enda som berörde Piteå var en uppmaning från Piteå Arbetarkommun "att folk skulle sluta upp vid förstamajtåget som skulle proklamera för fred och drägligare livsmedelsförhållanden"(PT 26 april 1917). Vid jämförelsen med de två rikstäckande tidningarna och Norrkensflamman kan man se att hungerrörelsen endast sparsamt hade publicerats i Piteå lokala språkrör. Piteå-Tidningens publicering av artiklar knutna till hungerrörelsen 1917 uppgick till ett antal av tio stycken mot Norrkensflamman 50, Dagens Nyheters 70, och Social-Demokratens 119. Vad gäller rapporteringar från hungerrörelsens eventuella lokala verkan i Pitebygden fanns inga sådana uppgifter alls att finna i någon av tidningarna. Slutsatsen man kan dra är att den lokala pressen i Pitebygden inte fungerat som flertalet andra tidningar och förmedlat information och handlingsmönster angående Hungerrörelsen. Således saknas en faktor, som har funnits på de flesta platser där rörelsen verkat.

Slutdiskussion

Hungerdemonstrationerna tog sig uttryck i, som det kan tyckas, en enhetlig opinion men drevs dessa deltagare av samma åsikter och önskan? Bör hungerrörelsen tillskrivas en politisk eller ekonomisk aspekt, eller var det så att deltagarna snarare drevs av ett primärt behov av att förbättra sin akuta livssituation och tog just därför upploppen ett typiska mönster med aktiva aktioner. Massan lät sig styras, men endast till en viss grad, skriver Andrae⁸⁶. Kanske berodde detta på att rörelsens politiska aspekt var den sekundära, till förmån för den ekonomiska?

Av samtliga avhandlingar som behandlats i studien har det framgått att författarna ansåg att den utlösande faktorn för hungerdemonstrationerna var den akuta livsmedelskrisen. Att hungerrörelsen kan ses som en social reaktion på dyrtiden dvs de ekonomiska förhållandena som rådde under första världskriget var studiens teoriram, och en av anledningarna till varför den ekonomiska aspekten i Pitebygden skulle studeras genom nöden. Pitebygdens uteblivna reaktioner kan delvis förklaras i bygdens förmåga att upprätthålla en uthärdlig levnadssituation. Pitebygdens situation vittnar om en nöd under våren 1917, men även en möjlighet att klara livsmedelskrisen bättre än de flesta andra orter i Sverige.

När det gäller betydelsen av ett enkelt handlingsmönster för att spontana demonstrationer och upplopp skulle utbryta har Andrae visat på betydelsen av ett enkelt och gripbart mönster för att dessa skulle få effekt. Mönstret visar på att de flesta spontana upplopp startades efter arbetstidens slut på en större arbetsplats och att mönstret spreds antingen muntligt eller via refererat i pressen. Vilka möjligheter fanns det då i Pitebygden att samla, kanalisera och "elda upp" folket så att de genom

⁸⁶ Andrae, (1998) s. 23.

massuggestion drevs till handlingar som de annars inte hade begått? Pitebygdens största arbetsplats Munksunds sågverk var till stor del avbefolkad 1917. Någon naturlig samlingsplats efter jobbet bjöds arbetarna således inte. Dessutom hade flertalet arbetare sågen som bisyssla, jämte jordbruket, vilket kan ha påverkat kämparandan och sammanhållningen vad gäller arbetarna som grupp, men även försvårat muntlig spridning av information och engagemang. Ser vi vidare till pressen som i södra Sverige fungerade som ett viktigt redskap i att sprida information om handlingsmönster och engagera massan, kan man se att så var inte fallet i Piteå. Enligt min studie av pressen i Pitebygden visade sig lokaltidningen inte alls vara lika informativ angående hungerrörelsen som de rikstäckande tidningarna. Man kan säga att Piteå-Tidningen inte alls speglade hungerrörelsens framfart nämnvärt, än mindre försökte påverka den.

I de flesta fall där hungerrörelsen har verkat i en bygd har upplopp och demonstrationer på något sätt kanaliserats, påverkats eller startats av lokala organisationer med anknytning till arbetarrörelsen eller någon socialistisk rörelse. I Pitebygden framgår det dock tydligt att dessa till stor del var nedlagda eller överksamma vid denna tidpunkt. Att rörelsen uteblivit i en bygd tillhörande ett politiskt radikalt distrikt, kan förklaras med att bygden visade sig inte vara så radikal, eller ens politiskt verksam som materialet först antytt.

Detta stärker slutsatsen om att rörelsen till stor del bör ses i ett politiska perspektiv. Men i den politiska aspekten bör även det frisinna partiets betydligt starkare fäste i Pitebygden, än i övriga länet inkluderas. Kan denna liberalare syn tillsammans med Evangeliska fosterlandsstiftelsens industrimission ses som en trolig faktor till det svaga intresse som Pitebygden bjöd Hungerrörelsen 1917?

Evangeliska Fosterlandsstiftelsen ansågs ha ett stark fäste i Pitebygden. Liberalen Nils Edén härstammade från trakten och det lokala språkröret höll en stark frisinnad

linje. Tillsammans skapar dessa faktorer en bidragande orsak till varför det fanns ett motstånd mot att sluta upp till kamp.

För att hungerrörelsen skulle få fäste i en bygd verkar det ha krävts både en politisk faktor, i form av en aktiv arbetarrörelse, en stark politisk (främst socialistisk) organisation, samt en ekonomisk faktor, i form av en utbredd nöd och livsmedelskris. Jag tvivlar på att någon av dessa faktorer ensam hade räckt som motor till att driva rörelsen, utan det handlar snarare om en växelverkan mellan dessa faktorer. För att belägga huruvida den ekonomiska eller politiska faktorn var överordnad i hungerrörelsen eller om det var ett samspel, hade det varit att föredra om en likvärdig plats med Pitebygden, men som deltog i rörelsen, hade varit representerad i en komparativ studie.

Varför stod då Pitebygden utanför hungerrörelsen våren 1917? Enligt materialet kan förklaringen ses som en kombination mellan en uthärdlig nöd på grund av bygdens jordbruksnäring, samt överksamta fackliga och politiska rörelser. Dessutom finns det saker som tyder på att EFS och bygdens "frisinne" kan ha spelat in på Pitebygdens uteblivna reaktion våren 1917.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Källor

Otryckta

PITEÅ CENTRALARKIV.

Piteå landskommun. Fattigvårdstyrelsens protokoll för 1910-1917: AI:4

Piteå landskommun. Fattigvårdstyrelsens liggare för 1907-1930 : DI:1

Svensbyns byamän. Handlare Isak Lundströms liggare för 1916-1917: G4:2

Tryckta

Piteå socialdemokratiska Arbetarkommun 1917-1967, utgiven av
hembygdsföreningen i Piteå. Sammanställd av Kjell Carlsson (1967).

Pressen i norr 150 år, TU-kretsen 50 år. Umeå. Redaktör Erik Pehrson. (1991)

Skriftsamlingen:

Som vi minns...(1986) ABF Pitebygden ISBN 91-87216-00-0: Luleå Alltryck AB.

Svenska träindustriarb. förbundet avd 518 Munksund: jubileumsskrift 1907-1957 utgiven av
hembygdsföreningen i Piteå.

Under ett sekel – Arbetarrörelsens historia i Pitebygden, utgiven av
Piteå socialdemokratiska arbetarkommun. Redaktör Erik Lindgren. (1989).

Tidningar

Dagens Nyheter: 1917 april-juni

Norrskensflamman: 1917 april-juni

Piteå-Tidningen: 1917 april-juni

Social-Demokraten: 1917 april-juni

Muntlig källa

SCB: Telefonupplysning, 23/2 2001, "Folkmängd Pite härad mm. 1917"

Litteratur

Andrae Carl Göran (1998) *Revolt eller reform*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Andrén Nils (1996) *Maktbalans och alliansfrihet*. Angered: Författaren och Nordstedts juridiska AB.

Axelsson Alf W (1999) *Ur Piteå stads historia 1900-1950*. Piteå: Piteå kommun.

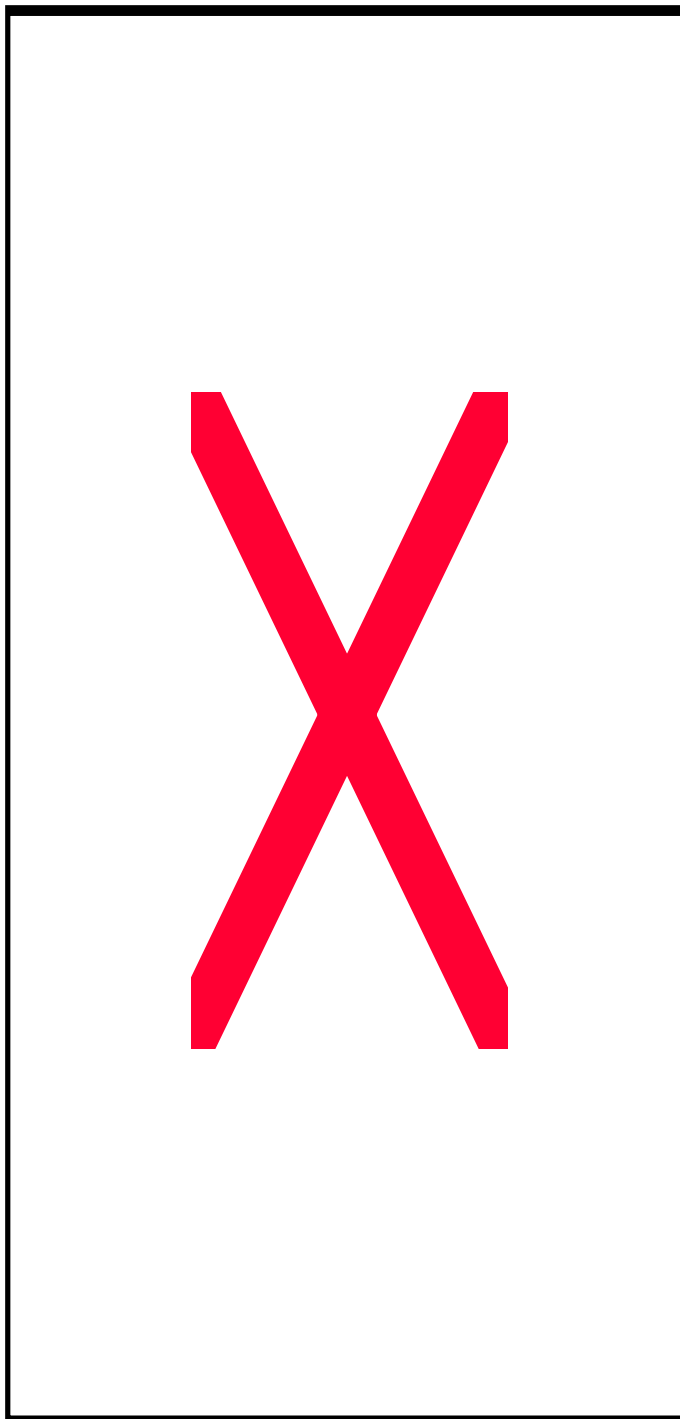
Ericsson Joel E (1977) *Hungerkravaller 1917*. Stockholm: Författares Bokmaskin.

- Florén Anders m fl.(1998) *Historiska undersökningar*. Lund. Studentlitteratur.
- Halvarsson Arne m fl.(1995) *Sveriges statsskick fakta och perspektiv*. Liber AB.
- Hirdman Yvonne (1983) *Magfrågan*. Kristianstad: Kristiansstads Boktryckeri AB.
- Karlbom Rolf (1967) *Hungerupplopp och strejker 1793-1867*. Göteborg: Karlstad Historiska Högskola.
- Klockare Sigurd (1981) *Svenska revolutionen 1917-1918*. Stockholm: Föreningen Seskaröspelen, Accidenstryckeriet i Piteå AB.
- Nyström Hans (1994) *Hungerupproret 1917*. Falun: Bokförlaget Zelos AB.
- Nyström Maurits (1985) *En väldig kraftmätning*. Luleå: Luleå Alltryck AB.
- Schön Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia, tillväxt och omvandling under två sekel*. Lund: Centraltryckeriet AB, Borås
- Taylor A J P (1967) *Världskriget 1914-1918*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Thomson E P (1983) *Herremakt och folklig kultur*. Malmö: Skogs grafiska AB.

Hungerrörelsen i April – Maj 1917

Bilaga 1

Geografisk fördelning
över nämnda manifestationer (Källa Nyström H, 1994)

Bilaga 2

Piteå landskommun
Fattigvårdstyrelsen
Protokoll för åren 1916,1917

Förslag till utgifter för fattigvården i Piteå socken för år 1916 och 1917

	1916	1917
Skuld från tidigare kalenderår.	5,600	10,000
Utackorderade understödstagare	6,500	9,000
Underhåll extra	14,000	19,500
Kvartal utgående understöd	9,000	12,000
Lasarettskostnader	9,800	14,000
Begravningar	1,400	1,600
Tillsyn och forest. för fattigvården	350	550
Förvaltning	800	800
Underhåll vid fattigvården	10,000	15,000
Oförutsedda utgifter, diverse	<u>52,450</u>	<u>62,000</u>
Summa:	109,900	144,450